

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ”
ПРИРОДО-МАТЕМАТИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ГЕОГРАФИЯ, ЕКОЛОГИЯ И ОПАЗВАНЕ НА
ОКОЛНАТА СРЕДА”**

Владимир Николов Караджов

**МЕЖДУНАРОДНИТЕ ТРУДОВИ МИГРАЦИИ НА
СТУДЕНТИТЕ ОТ ВИСШИТЕ УЧИЛИЩА НА БЛАГОЕВГРАД**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор” по научна специалност „Икономическа и социална география”

Научен ръководител
проф. д-р Мария Шишманова

Научен консултант
доц. д-р Елена Карашранова

БЛАГОЕВГРАД
2016

Дисертационният труд съдържа увод, изложение в четири глави и заключение, и е в обем от 237 стандартни текстови страници. Използвани са 82 литературни източника. В текста са включени 23 таблици и 46 фигури. Към дисертационния труд има приложение в обем от 171 страници, което съдържа 7 дълбочинни интервюта и 7 анкетни приложения.

Дисертационният труд е обсъден на заседание на катедра “География, екология и опазване на околната среда” при Природо-математически факултет на ЮЗУ “Неофит Рилски” – Благоевград на 20.06.2016 година и е насрочен за защита на 01.09.2016 г., учебен корпус №4, от 10.30 ч.

Авторът на дисертационния труд е докторант към катедра “География, екология и опазване на околната среда” при Природо-математически факултет на ЮЗУ “Неофит Рилски” – Благоевград.

Материалите по дисертационния труд са на разположение при секретар-катедра ГЕООС, УК 4, ЮЗУ „Неофит Рилски”, гр. Благоевград

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Актуалност и значимост на темата

В настоящия етап на социално и икономическо развитие на България международните студентски бригади са нов феномен, поставящ редица въпроси и отварящ нови възможности пред средностатистическото българско семейство и младия човек. Все още не са правени задълбочени и цялостни научни изследвания по темата и не са очертани националните и регионални мащаби на миграциите. Не са изследвани задълбочено приходите на младите хора и техния принос към българската икономика чрез повишената покупателна способност, нетните приходи за България от т.нар. „невидим износ“ на трудови ресурси и вносът обратно на наличности в ликвидност (т.е. пари в брой).

Международните трудови пътувания на студентите се характеризират със своята масовост. Почти няма студент, който да не е проявил активност или поне интерес относно възможностите за участие. Голям е процентът на реално участващите в студентски бригади български младежи. Тези недобре изучени процеси влияят на изключително голям брой семейства в държавата. Значимостта на изучаването на феномена, на проумяването особеностите и характеристиките му, на зависимостите и последствията за младите хора, които създава, е огромна. Това е масово и мощно явление в областта на социално-икономическата география и миграциите, и ни се предоставя рядка възможност да надникнем в него сега, когато е разцветът му и можем да черпим информация за случващото се директно от първоизточника.

Повече от очевидно е, че участниците в сезонните студентски трудови миграции изпитват винаги определени трудности, справят се в нова среда, език и обкръжение. Работят в нова законова и битова обстановка, с нови работодатели и изисквания. Жертват периода на заслужена лятна почивка в името на по-дългосрочна цел – финансова самостоятелност и стабилност, и при добро стечение на обстоятелствата – създаване на начален капитал за бъдещите си планове и бизнес начинания. Тези техни действия са достойни за публично приветствие и похвала от останалите – неучастващи в процеса. Безспорен е икономическият и социален принос на трудовите мигранти за България.

Настоящото изследване притежава уникалност, поради спецификата на изследваните процеси и своята обхватност. Известно е, че т.нар. студентски бригади са типични за ограничен брой държави.

Такива, които имат добре развита образователна система и съответно голям брой студенти от една страна, а от друга – нивото на икономическо развитие и доходите на населението са сравнително ниски. Това стеснява кръга най-вече около страните от Централна и Източна Европа (бившите социалистически страни), и изключва развитите икономически държави и тези от Третия свят (с някои изключения, като: Филипините, Тайланд, Малайзия).

Настоящата работа изследва едно сравнително ново явление в демографското развитие на България – летните студентски трудови миграции, известни още и като „студентски бригади”. Интересът към тях е предизвикан от тяхната масовост, популярност и повсеместно разпределение сред българските студенти. Според данни, получени в хода на изследването се установи, че **разглежданото явление оказва пряко влияние върху над 357 750 души в България за периода 2000 – 2016 година.**

“Международната трудова миграция е един от каналите за осъществяване на съвременните глобализационни процеси.”¹

Настоящото изследване разкрива регионалните особености на студентските трудови миграции в община Благоевград. Но то може да се тълкува и като репрезентативно изследване на явлениято и на национално ниво, тъй като в община Благоевград относителният дял на студентите спрямо общия брой на населението изключително висок (може би най-висок в цялата държава), изследваните студенти са с местожителство практически от цялата страна, условията на кандидатстване, одобряване и отпътуване са идентични с тези на останалите студенти и т.н.

Масовостта на разглежданото явление е по своему силно задължаваща за работа с най-висока степен на прецизност и отговорност, защото в студентските трудови миграции участват десетки, дори стотици хиляди млади български граждани – студенти. Те представляват ядрото и цвета на нацията. Те са тези, които ще формират бъдещото развитие на държавата. От изключително значение е да изучим и опознаем процесите, които влияят с най-голяма интензивност и с голяма продължителност върху формирането на мирогледа, миграционните нагласи, желанието или апатията към бъдещата реализация, семейното планиране и др. на младите хора на България.

---

¹ Маринов, В., “Международната трудова миграция: икономически аспекти”, УНСС, София, 2009.

За кого представлява интерес предлаганото изследване

Настоящото изследване ще представлява интерес за широк кръг от хора в България и чужбина, поради огромният брой хора, попадащи директно под въздействието на изследваните процеси, или косвено повлияни от тях.

Това са, от една страна – групата на участниците и директно попадащите под въздействието на изследваните явления групи хора. Такива са например – всички български и чуждестранни студенти, обучаващи се на територията на Република България, както и техните семейства. Само участниците в студентски бригади в САЩ са 100 000 души към лятото на 2016 година². Според данни, събрани при собствени авторски проучвания става ясно, че за САЩ заминават около 76% от студентите (виж Глава 2, етап 4 от изследването). Така че общият брой млади хора, участвали от 2000-та година насам в студентски бригади са над 132 500 души. При 2,7 души средно съставляващи едно домакинство в България за 2011³, това прави 357 750 души в България, пряко попадащи под влиянието на студентските бригади, посредством лично участие или участие на член на семейството/домакинството. Освен за тях това изследване ще бъде от интерес и за всички студенти от Централна и Източна Европа, както и за техните семейства. Тези студенти също участват в международни трудови миграции в Западна Европа, САЩ и др. Процесите и въздействията, които са изследвани, оказват влияние и на тях. От друга страна – интерес ще представлява и за преподавателите от средното и висшето образование, работодателите, които желаят да наемат на работа или на стажове студенти по време на обучението им и след дипломирането им.

Ще представлява интерес и за подрастващите, сега ученици в основното и средното образование, на които предстои да станат студенти. Чрез това изследване те ще могат да разберат какви възможности за реализация по време на следването създават за тях студентските бригади, но и какви рискове крият и т.н., ще бъде от интерес неминуемо и за семействата на тези младежи.

Също така интерес ще представлява и за групата на управляващите, политиците, административният персонал и различни

---

² Според посланика на САЩ в България, в-к „Труд“, „САЩ чакат 100-хилядния български студент за бригада“, София, 2016,
<http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=5329562>

³ Според данни на Националния статистически институт, „Семейства по местоживее и брой на членовете“, 2011,
<http://www.nsi.bg/census2011/pagebg2.php?p2=175&sp2=200&SSPP2=201>

служби и органи на властта, които създават, оптимизират и провеждат политиките за управление на страната.. Такива са Народното събрание, като орган на законодателна инициатива, различни министерства, като: министерство на образованието, на финансите, на труда и социалната политика, на здравеопазването, на външните работи и др.; държавни агенции като: Агенцията за младежта и спорта, Държавната агенция за българите в чужбина, и др. Те могат да почерпят идеи и съвети за подобряване на редица сегашни слабости и пропуски. Освен тях – интерес ще представлява и за банковия сектор, за туроператорските и WAT-компаниите, фирмите за студентски и международни обмени. Също така - на чуждестранните посолства в България и в страните от Централна и Източна Европа.

Интерес ще представлява и за представителите на научната общност у нас и в чужбина, занимаващи се със социално-икономическа география, миграции, трудови и образователни обмени, доходи на населението и др.

И не на последно място на бизнеса, като производител и предлагаш стоки и услуги, чиито пазар зависи от потреблението, което е свързано с търсенето, а то е в пряка връзка с покупателните възможности. Всеки от тези икономически субекти, който има за таргет група младежките потребители, би бил заинтересован от изследването.

В крайна сметка изследването ще бъде от полза и на всички онези граждани на Република България, които, независимо от възрастта си, обмислят или са обмисляли възможността един ден да емигрират извън страната, като им покаже още детайли за условията на труд и заплащане там, а чрез аналитичната си част да им помогне да вземат решение да не емигрират.

Обект на изследване

Обект на изследване са студентите, обучаващи се във висшите училища на територията на община Благоевград – Югозападен университет „Неофит Рилски”, Американски университет в България и Колеж по туризъм – гр. Благоевград.

Обхванати са студенти от всички курсове на обучение – от първата до последната година на следване по бакалавърските и магистърски програми на съответните учебни заведения. Включените в проучването студенти са активни участници в студентските сезонни трудови миграции. Те са родени в различни части на България, но се обучават в гр. Благоевград.

Изследват се и семейства/домакинствата на част от студентите, обучаващи се във висшите училища на Благоевград. Тези семейства

живеят в различни области на България. Анализират се и техните доходи и източници на финансиране като стимулиращи или възпиращи фактори, влияещи върху активността на студентите да участват в студентски бригади. Специално внимание е отделено на семействата/домакинствата от планинските региони, които са в по-тежко икономическо положение.

Предмет на изследването

Предмет на изследване са международните трудови миграции на младото население – студенти в община Благоевград, най-често във възрастовите граници от 19 до 26 години или периодът, в който обикновено протича следването в колеж или университет (затова и миграциите са известни като „студентски трудови миграции” или „студентски бригади”).

Формулиране на понятие относно предмета на изследването

За по-голяма яснота при по-нататъшните разработки е необходимо да се въведе дефиниция на явлениято, което представлява предмет на изследване. Такова определение на понятието до момента не е правено. Предлага се следната авторска дефиниция на понятието „международни студентски трудови миграции” или „студентски бригади”:

„Международните студентски трудови миграции” или „студентски бригади” представляват: „Процес, при който участниците - студенти в бакалавърска или магистърска програма доброволно сменят своето местоживее за определен срок от време (най-често между 3 и 6 месеца), излизайки извън пределите на собствената си държава, с цел участие в икономически инициативи със или без участието на посредник, като това не променя статутът им на обучаващи се.”

Цел на изследването

Изследване особеностите на международните студентски трудови миграции сред студентите от висшите училища на Благоевград

Хипотеза

Основният научен въпрос, в отговор на който се формират научните хипотези на изследването е:

„Положително или отрицателно е влиянието на международните трудови миграции на студентите върху

участниците и изпращащите държави, какво е тяхното бъдеще и алтернативи?”

Въз основа на главния научен въпрос са формирани **седем работни хипотези** относно произхода, особеностите, влиянието и бъдещето на изследваното явление „международни студентски трудови миграции или студентски бригади”:

➤ Международните студентски трудови миграции са възникнали в отговор на влошаващите се условия за реализация на младите хора на пазара на труда в собствените им държави в Централна и Източна Европа.

➤ Тяхната очевидна привлекателност е обусловена от два мощни положителни фактора – висока доходност в кратки срокове и възможността за преживяване на интересни събития и приключения далеч от дома.

➤ Те оказват по-скоро положително, отколкото отрицателно въздействие върху студентите-участници и изпращащите държави.

➤ Вероятно участията в студентски бригади водят до по-голяма трайна емиграция сред студентите.

➤ Студентските бригади ще бъдат привлекателни дотогава, докато тяхната средна доходност надхвърля средните доходи на жител на държавата за една година. Ако доходността спадне под това ниво ще има спад и отлив от участия.

➤ В краткосрочен план студентските бригади към момента са незаменими по своята полезност, но в дългосрочна перспектива има дейности, които биха били по-полезни за студентите и за държавата като цяло.

➤ Студентските бригади ще са силно актуални още минимум 5 години, след 10 години ще настъпи застой, и след 2026-та година ще последва спад и заменяне с алтернативни, по-ползотворни дейности.

Научноизследователски задачи:

➤ Определяне на теоретичните основи на изследването; преглед на нормативните документи, имащи отношение към международните трудови студентски миграции и равнището на безработица сред младежта;

➤ Изследване на количествено измерими аспекти на международните трудови миграции на студентите от висшите училища на Благоевград;

➤ Изследване на качествени характеристики на международните трудови миграции на студентите от висшите училища на Благоевград;

➤ Обобщаване и извеждане на изводи от изследването (SWOT анализ на студентските бригади) - проблеми и решения; препоръки за изграждане на стратегии и политики за професионалното израстване и реализацията на младите хора – студенти

Методологически основи на изследването

Новаторският подход в настоящето изследване е провокиран от липсата на предходни изследвания по темата. За целта бе организиран индивидуален авторски комплекс от методи и стратегии за провеждане на изследването и постигане на поставените цели, който включва широко прилагане на **социологически подходи в географията и комплексен анализ** на разглежданите процеси и явления. Настоящата структура може да послужи като модел при провеждането на бъдещи научни изследвания от подобен род.

Методика на изследването

За постигане целите на дисертационния труд е използван разнообразен методически апарат, включващ набор от методи като: наблюдение, сравнителен анализ и синтез. В своята съвкупност те са подчинени на индуктивно-дедуктивния и системния подход. В емпиричната част на изследването са приложени анкетният метод, дълбочинното интервю, подбор на релевантна статистическа информация.

Използваните **методи за постигане на целите на изследването** са следните: метод на описанието, на групировката, табличен и графичен метод, анкетен метод, методи за разкриване на структурата, динамиката, териториалното разположение, за сравнение, методите на анализ и синтез. В настоящата работа са използвани различни количествени и качествени научни методи – репрезентативно статистическо наблюдение, допитване чрез пряка анкета, дълбочинно интервю с ключови участници, контент – анализ, анализ и сравнение на данни от собствени изследвания и данни от официални статистически източници в страната и чужбина, изследване и анализ на нормативната база, регулираща процесите, представляващи интерес за настоящето изследване, съставяне на хипотези и прогнозиране на бъдещи събития, изследване на добри практики в проблемни области, свързани с темата на дисертацията. Това е породено от факта, че всяко изследване на населението, неговите мотивации, решения и действия, разкрива както практични, така и субективни подбуди. Човешката природа невинаги може да се разкрие само чрез количествени измервания на процесите, в които човек участва. Настоящото

изследване преследва откриването и на по-нелогичните и непредсказуеми вътрешни нагласи за участие в международните трудови пътувания, страховете и опасенията на участниците, техните надежди и мотивация.

След завръщането на студентите от пътуване, се търси степента на удовлетвореност у тях, както в количествено изражение (финансово, времево и др.), така и в качествено отношение (припокриване на очакванията, впечатления, нагласи за бъдещи пътувания и т.н.). Методиката на настоящото изследване е представена подробно в Глава 1, точка 1.

Изследователски инструментариум

Състои се от изследване, обхващащо:

- Анализират се нормативни документи, имащи отношение към международните трудови студентски миграции,
- Анализират се равнището на безработица сред младежта и фактори, които я пораждат.
- Изследване на размера, обхвата, продължителността, доходността и влиянието на студентските трудови миграции върху студентите и държавата, и техните закономерности, на базата на участието в тях на студенти, обучаващи се на територията на община Благоевград
- Анализират се причините, които ги пораждат, изминатите разстояния, броят на участията, доходите, трудовата натовареност на денонощие, продължителността на престоя, заеманите длъжности, икономическите сектори и отрасли в които най-често се заемат тези длъжности, финансирането на участията вкл. влиянието на размера на семейните доходи и др.
- Проучване на мотивацията на участниците, техните стракове, опасения, нагласи, лична и морална удовлетвореност от участието и др. Въз основа на получените статистически данни да се прогнозира и очертаят бъдещите тенденции на развитие на изследваното явление.
- Съставяне на SWOT анализ на изучаваното явление с цел изследване на факторите на външната и вътрешната среда, които му влияят и с цел прогнозиране на бъдещи сценарии на развитие.

Етапи на изследване:

- Съставяне на тематични анкетни карти (електронни и хартиени) с цел събиране на първична информация за различните аспекти на изследваното явление по утвърдена методика.

- Съставяне на електронни информационни колектори с подробни инструкции за попълване онлайн, изпратени лично до участници в процесите.
- Провеждане на репрезентативно социологическо изследване сред студентите от благаевградските висши учебни заведения.
- Провеждане на изследвания сред студентите и техните семейства за размера и произхода на семейните доходи като източници на финансиране на пътуванията.
- Провеждане на изследване относно влиянието на икономическата и финансова криза след 2008 година върху финансирането и мотивацията за участие в студентски бригади и въздействието на финансовите изменения върху ежедневието и издръжката на студентите.
- Провеждане на изследване, съпоставящо размера на приходите, спечелени средно за престоя в една студентска бригада, спрямо средно получените доходи за същия период в България, с цел търсене на икономическа обосновка на пътуванията зад граница.
- Провеждане на изследване относно влиянието на студентските бригади върху потенциалната трайна емиграция на студентите участници.
- Провеждане на дълбочинни интервюта с участници подбрани по определени критерии, с цел навлизане в психологическите аспекти на международните трудови миграции. Търсене на отговори и логически връзки и откриване на съзнателни и несъзнателни съображения при вземането на решения за участие, продължаващо участие и прекратяване на участия, удовлетвореност, страхове, надежди, опасения, жизнен опит и морален аспект на пътуванията, нагласи за или против потенциална трайна емиграция и др. Изследване влиянието на чужди култури и норми на поведение при формирането на мирогледа на младите хора в България.
- Систематизиране на получените данни и представянето им в удобен (вкл. графичен) вид за целите на изследването.
- Анализирание на получените данни. Изказване на хипотези и разкриване на връзки и зависимости между отделните явления.
- Извеждане на препоръки за действие пред българските и европейски органи и власти за подобряване на съществуващи недостатъци в законодателната рамка, финансовите закони, стратегиите за младежта и мобилността и др., както и за внедряване на добри практики чрез предложения за изменения на нормативни документи и политики, касаещи разглежданите явления.

Основни информационни източници на настоящето изследване

Това са: на първо място - авторските данни, събрани по време на различните 7 количествени и 7 качествени изследвания, данни на НСИ и Евростат относно някои от процесите (за които се следи информация), данни от посолството на САЩ в България; в аналитичната част – данни от нормативни документи на българското и европейското законодателство: Национална стратегия за младежта 2012 – 2020, Закон за кредитиране на студенти и докторанти, Европейска стратегия по заетостта, Програма "Младежта в действие", Програма за действие "Младеж", Европейски младежки форум, Бяла книга за младежта.

Научна новост на дисертационния труд

Настоящият научен труд изследва за първи път задълбочено едно явление, което по своите мащаби е от национално и европейско значение. В него пряко са ангажирани над 132 500 български студенти, а косвено по един или друг начин – над половината българско население. В Централна и Източна Европа редица държави също имат масово участие на студенти в него. Това явление изкрystalизира като феномен с ясни параметри през 2000-та година. Всичко, което се изследва и анализира, се случва сега, в реално време. Процесите са много динамични, много масови и от тази гледна точка – изключително важни.

Тъй като изучаваното явление е сравнително ново, няма данни за сравнение в исторически план, а също и настоящи данни. Това е наистина необичайно. Поради тази причина то е една прекрасна тема за изследване в областта на социално-икономическата география и миграциите на населението. Затова с цел набавяне на разнообразна и задълбочена информация за студентските бригади бяха проведени редица изследвания. Събраната информация е нова, авторска и представя данни, непроучвани систематично до момента. В това е и основната ценност на настоящия научен труд. Той представя нови, авторски данни по отношение на изследваните процеси.

Мащаби и обхват на изследването.

В настоящото изследване са обхванати приблизително **500 студенти и/или техните семейства**. Продължителността на изследване е **5 години – в периода между 2011 и 2016 година**. В цялостния научен труд са включени 7 количествени и 7 качествени изследвания на явлението „международни студентски трудови миграции”, наричано още „студентски бригади”. Част от студентите са

изследвани на място, в България, а други – по време на активният им престой в чужбина по време на участие в студентска бригада, за да се получат резултати „в реално време”, с цел по-голяма достоверност, предвид местните влияния под които студентите попадат.

В настоящото изследване бяха изучени много количествени аспекти на явлението, десетки на брой. Това са както финансови, така и времеви, пространствени и др. показатели. Количествените изследвания се превърнаха в солиден фундамент за по-нататъшни анализи на процесите и факторите, които ги формират и им въздействат. Данните са лесно възприемчиви, графично онагледени и анализирани от автора в контекста на едно сравнително ново и неизучавано задълбочено до момента явление. На по-късен етап, при последващи изследвания, както авторът, така и други изследователи могат да открият нови взаимовръзки и логически алгоритми. Данните, които се публикуват тук за първи път, са отлична основа за бъдещи разработки.

Настоящият научен труд обаче не се задоволи само с измерването на количествено измерими показатели за студентските бригади. В много случаи те не успяваха адекватно да дадат отговори на въпросите свързани с мотивацията на човешките действия, дори на моменти звучаха нелогично. Затова, с цел по-прецизно обяснение на мотивациите в действията на младите хора, бяха изследвани качествени фактори, въздействащи върху изучаваните процеси. За целта се работи с малък брой участници (ключови участници, подбрани по критерии на автора), но се слиза на по-дълбоко емоционално и психологическо ниво, посредством дълбочинни интервюта. Всяко интервю е на практика едно кратко качествено изследване. Чрез тях откриваме отговори на въпроси свързани с особеностите на характера, възпитанието, начина на мислене и т.н. на участниците, които определят някои техни действия.

Обхватът и продължителността на изследванията са ограничени до студенти, обучаващи се или обучавали се (по-късно трайно емигрирали) във висшите училища на Благоевград. Това е породено от обективни причини – изследователят работи сам или с няколко доброволци-анкетъори, без наличен финансов и човешки ресурс да осъществи мониторинг над всички висши училища в цялата страна, но това не е и необходимо. Настоящият научен труд има претенции да е национално репрезентативен, тъй като онази част от генералната съвкупност, която е изследвана, надхвърля десетки пъти обема на извадките, типични за национални изследвания. Нещо повече – студентите, обучаващи се във висшите училища на Благоевград са

родени и пристигат от цялата страна, от най-различни краища, като има и местни жители на общината и областта. Участниците в изследването живеят при еднакви закони, административни и икономически условия със студентите от цялата страна.. Онова, което е характерно за тяхната обкръжаваща и формираща среда е характерно и за останалите части на държавата. Редът и условията, при които те кандидатстват за участие по програмите, начините на финансиране, визовите ограничения, достъпът до кредитиране при осигуряване средствата за участие и т.н. са еквивалентни на условията, при които се обучават и останалите студенти в България. Това дава основание да се приеме, че извадката от близо 500 студенти и техните семейства е на практика национално репрезентативна извадка. Дребни отклонения по административни области винаги може да има, но те са в рамките на стохастичната грешка.

Апробация на дисертационното изследване

Резултатите от изследванията по дисертационния труд са докладвани на: The 3-rd International Geography Symposium GeoMed, June 10 – 13, 2013 Kemer, Antalya, Turkey; Петата международна научна конференция на Природо-математическия факултет към ЮЗУ“Неофит Рилски“, 12-16.06.2013, Благоевград, България; Научен семинар посветен на творчеството на чл.кор. Йордан Захариев, 07.06.2013, гр. Кюстендил, България; International scientific conference “Contemporary development of European rural areas“, 4-6 September 2014, Zadar, Croatia; Шестата международна научна конференция на Природо-математическия факултет към ЮЗУ “Неофит Рилски“, 10 – 14.06.2015, Благоевград, България; Четвъртата международна научна конференция „Географски науки и образование“, Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, 30-31 октомври 2015 г., гр. Шумен, България; Списание „Икономика и управление“ стр. 87-96, бр. 2/ 2015, Изд. на Стопански факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – гр. Благоевград. Изследванията по темата са публикувани в 12 научни публикации, от които 10 самостоятелни и 2 в съавторство, включващи доклади от международни и национални научни форуми и списания, включително реферирани и/или с импакт фактор

Ограничения и проблеми на изследването

В хода на изследването старателно бяха издирвани данни от други изследвания на студентските бригади, с които да бъдат сравнени авторските данни и избраните методи на работа. Въпреки продължителното и старателно търсене не бяха открити никакви

изследвания и каквито и да е научни данни, които да бъдат от полза за настоящото изследване. Не само в България, но и в чужбина. Търсенето бе осъществено както на български език, така и на английски, след това с помощта на приятели и автоматични програми за превод – на полски, чешки, унгарски, румънски и др. Никакви данни не кореспондираха с темата на изследване, вместо тях попадахме на: реклами на Work-and-travel компании, промоции на самолетни билети, оферти за възстановяване на данъците на студентите или отделни откъслечни интервюта с някой участник, без при това да са подчинени на някаква конкретна изследователска цел.

В крайна сметка не бяха открити никакви международни данни за изследваното явление с които да сравня получените от мен данни в хода на изследването и собствените си заключения.

По много от въпросите информация не се следи и от институциите на Република България.

Научни уговорки.

Настоящото изследване е отграничено **по време** (2011/2016 г.), **място** и **методология** (конкретно подобрени методи).

Изследването бе съпроводено с някои затруднения, свързани с:

- липса на централизирана статистическа и друга информация за идентифициране на международните студентски трудови миграции;
- липса на национално приета система за оценка на ефективността и ефикасността от дейността на международните студентски трудови миграции.

Научноизследователски принос

Всички количествени и качествени изследвания, проведени за целите на настоящия научен труд, и чиито данни са цитирани в него, са личен принос на автора към науката. В определени етапи са ползвани анкетъори, но само в много ограничени случаи и под ръководството на автора. Обобщенията на информацията, графичното представяне на получените резултати, оформянето на анкетните карти, електронната обработка на данните, провеждането на дълбочинните интервюта, определянето на хипотезите, целите, главната и второстепенните задачи, и всички останали дейности при създаването на настоящия научен труд са авторски решения. Изводите, анализите и практическите приложения също са продукт на труда на автора.

II. СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ВЪВЕДЕНИЕ

ПЪРВА ГЛАВА. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО. НОРМАТИВНИ ДОКУМЕНТИ, ИМАЩИ ОТНОШЕНИЕ КЪМ МЕЖДУНАРОДНИТЕ ТРУДОВИ СТУДЕНТСКИ МИГРАЦИИ. РАВНИЩЕ НА БЕЗРАБОТИЦА СРЕД МЛАДЕЖТА.

1. Методика на изследването.
2. Анализ на нормативни документи, регулиращи разглежданите процеси в Република България и в Европейския съюз.
3. Младежката безработица в България и ЕС.

ВТОРА ГЛАВА. ИЗСЛЕДВАНЕ НА КОЛИЧЕСТВЕНО ИЗМЕРИМИ АСПЕКТИ НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ТРУДОВИ МИГРАЦИИ НА СТУДЕНТИТЕ ОТ ВИСШИТЕ УЧИЛИЩА НА БЛАГОЕВГРАД.

1. Комплексно социално-икономическо изследване на международните трудови миграции на студентите от висшите училища на Благоевград (в шестнадесет етапа).

2. Изследване на съвременните миграционни нагласи на студентите от висшите училища на Благоевград в условията на достъп до участия в студентски бригади.

3. Изследване измененията в условията на живот и финансиране на пътуванията на студентите в ситуацията на глобална икономическа и финансова криза.

4. Изследване влиянието на студентските бригади върху потенциалната и реалната трайна емиграция на българските студенти в САЩ.

5. Изследване влиянието на доходите на семействата върху участието на студентите в международните летни студентски бригади.

6. Изследване източниците на финансиране на семействата на студентите от селските и планинските региони за участието им в студентските бригади.

7. Изследване рентабилността и икономическата изгода от студентските бригади. Измерване удовлетвореността на студентите, участващи в международни сезонни трудови миграции от заплащането на своя труд.

ТРЕТА ГЛАВА. ИЗСЛЕДВАНЕ НА КАЧЕСТВЕНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ТРУДОВИ

МИГРАЦИИ НА СТУДЕНТИТЕ ОТ ВИСШИТЕ УЧИЛИЩА НА БЛАГОЕВГРАД.

1. Необходимост от качествени изследвания.
2. Обосновка на избрания метод на изследване.
3. Представяне на проведените дълбочинни интервюта с ключови участници в студентските бригади.
4. Изводи на базата на информацията, получена чрез качествения подход в изследването.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА. SWOT АНАЛИЗ НА СТУДЕНТСКИТЕ БРИГАДИ. ПРОБЛЕМИ И РЕШЕНИЯ. ПРЕПОРЪКИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА СТРАТЕГИИ И ПОЛИТИКИ ЗА ПРОФЕСИОНАЛНОТО ИЗРАСТВАНЕ И РЕАЛИЗАЦИЯТА НА МЛАДИТЕ ХОРА – СТУДЕНТИ.

1. SWOT анализ на студентските бригади, въз основа на резултатите, получени по време на изследването.
2. Проблеми и решения. Препоръки за изграждане на стратегии и политики за професионалното израстване и реализацията на младите хора – студенти, в контекста на участията им в международни трудови миграции.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ И ИЗВОДИ
ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА
ПРИЛОЖЕНИЯ**

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА СЪДЪРЖАНИЕТО НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ГЛАВА 1. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО. НОРМАТИВНИ ДОКУМЕНТИ, ИМАЩИ ОТНОШЕНИЕ КЪМ МЕЖДУНАРОДНИТЕ ТРУДОВИ СТУДЕНТСКИ МИГРАЦИИ. РАВНИЩЕ НА БЕЗРАБОТИЦА СРЕД МЛАДЕЖТА

В първа глава е представена теоретичната рамка на изследването, изброени са подробно избраните методи и стратегии. Направен е преглед на редица български и европейски нормативни документи, от които зависят обстоятелствата, съпътстващи изследваните процеси. Оценено е равнището на младежката безработица в България и ЕС..

В **първия параграф** на тази глава е представена методиката на изследването като комбинация от методи, подбрани от автора специално за целта. Предишни изследвания по темата не са открити, затова методиката е изцяло нова и авторска и може да послужи за модел при бъдещи изследвания в областта, както и да се развива и надгражда. Използваните методи включват:

1. Репрезентативно статистическо наблюдение
2. Допитване чрез пряка анкета
3. Дълбочинно интервю с ключови участници
4. Контент – анализ
5. Анализ и сравнение на данни от собствени изследвания и данни от официални статистически източници в страната и чужбина
6. Изследване и анализ на нормативната база, регулираща процесите, представляващи интерес за настоящото изследване
7. Съставяне на хипотези и прогнозиране на бъдещи събития
8. Изследване на добри практики в проблемни области, свързани с темата на дисертацията

Понятията: „международни студентски трудови миграции“, „международни студентски временни трудови миграции“, „Work-and-travel“-програми и „студентски бригади“ се използват като синоними по смисъл в настоящето изследване.

В **параграф 2** е представено софтуерното и хардуерно обезпечаване на изследването.

В **параграфи 3, 4, 5, 6 7, 8, 9 и 10** са разгледани и анализирани различни нормативни документи от България и Европейския съюз, имащи отношение към международните трудови студентски миграции.

При разглеждането им стана ясно, че в миналото, а и сега съществуват много програми на ЕС за младежта – нейното

професионално изграждане, развитие и реализация. Тези програми са многобройни и добре финансирани, което подсказва, че младежта е приоритет за ЕС. Като цяло, обаче, те имат временно проявление, и резултатите от тях са нетрайни и незадоволителни. Това рефлектира в създаването и въвеждането на все повече нови програми, а проблемите на младежта не само, че не се решават, а дори се задълбочават. Особено сериозен в това отношение е проблемът с младежката безработица.

Специално внимание е обърнато на Закона за кредитирането на студенти и докторанти в България. Към момента той не е ефективно средство за „осигуряване на равен достъп до образование”, поради редица недостатъци, решени нормативно в интерес на банките, вместо на студентите. Само 4 български банки към момента предлагат такава услуга, но като цяло тя не е изгодна и е рядко използвана. Основните недостатъци са: краткият гратисен период, високите лихви (7%), които дори надхвърлят някои от офертите за обикновени потребителски кредити, и малкият размер на сумите, който покрива само таксите за обучение и минималната издръжка. Никакви допълнителни дейности, пътувания, закупуване на учебници, инструменти и т.н. не са предвидени. В края на анализа са изведени препоръки за изменения в закона с цел неговата по-висока ефективност. Ако такава бъде постигната това ще има отклоняващ ефект от участията в студентски бригади, тъй като студентите ще се фокусират върху дейности с дълготрайни ползи, като практики и стажове, а няма да са фокусирани единствено върху издръжката си в текущия момент.

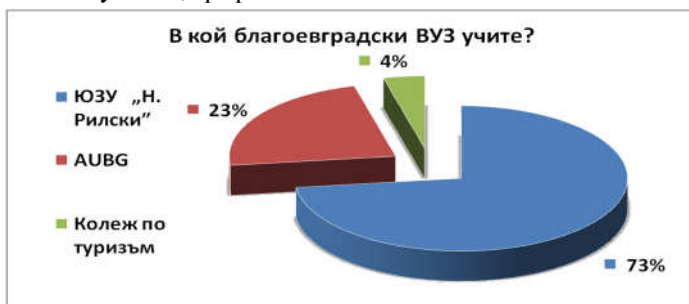
В **параграфи 11, 12, 13 и 14** се прави преглед на младежката безработица – нейните темпове на развитие, данните за безработни и трайно безработни младежи, географско разпределение на проблема и др. Анализът доказва, че безработицата на младите хора силно тревожи европейските институции, поради което те разработват програми за намаляването ѝ. Проблемът обаче, е много по-дълбок. Той се корени в самата същност на ЕС, неговата свръхрегулация, непосилните изисквания към проходащите фирми, които не са конкурентоспособни на големите фирми с традиции и капитали, задушавашата регулаторна среда, глобализацията на пазарите и високите нива на конкуренция. Тези условия на пазара пречат на младежкото предприемачество и самонаемане и така милиони младежи се изключват от бизнес инициативността. Държавите губят потенциални работещи фирми, наемащи хора и плащащи данъци. От друга страна младежите имат по-нисък коефициент на производителност, поради липсата на опит, което кара работодателите

да наемат работници с по-голям стаж. Това потиска възможностите за започване на работа на току-що завършилите студенти. Като цяло тези два мощни фактора не могат да бъдат преодолені с програми за заетост и проекти. Необходима е цялостна визия за либерализиране и създаване на възможности за младежка бизнес инициатива и за насърчаване наемането на млади хора реално, а не чрез временни програми за заетост. Ключът се крие в разтоварването на регулационните режими, без това да навреди на интересите на крайните потребители.

ГЛАВА 2. ИЗСЛЕДВАНЕ НА КОЛИЧЕСТВЕНО ИЗМЕРИМИ АСПЕКТИ НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ТРУДОВИ МИГРАЦИИ НА СТУДЕНТИТЕ ОТ ВИСШИТЕ УЧИЛИЩА НА БЛАГОЕВГРАД

Това е една от основните глави на настоящия научен труд. Тя е и най-голяма по обем. В нея са представени резултати от 5-годишни изследвания сред близо 500 студенти по различни теми и въпроси, свързани с международните трудови миграции на студентите.

Глава 2 включва общо 7 количествени изследвания. Тук накратко ще бъдат представени някои от основните резултати и изводи от проведените проучвания. В дисертационният труд данните са представени графично, след което са анализирани подробно от автора. Първото изследване е представено в **параграф 1**. То е озаглавено: **Комплексно социално-икономическо изследване на международните трудови миграции на студентите от висшите училища на Благоевград**. Представяме данни от 16-те етапа на изследването в удобен, графичен вид.

Източник: Караджов., В., 2013г.

Фигура 1⁴. Профил на участниците по принадлежност към висше учебно заведение в гр. Благоевград

⁴В дисертационния труд фигурите са значително повече на брой и отговарят на различна номерация. Настоящата фигура например е поставена под номер 14, на стр. 78

Източник: Караджов., В., 2013г.

Фигура 2. Профил на участниците по текуща учебна година към момента на изследването

Източник: Караджов., В., 2013г.

Фигура 3. Брой пътувания на студентска бригада средно на един студент

Най-активните години за участие в студентски бригади са втората и третата година от следването. Ентузиазъм има и в първата, но съществуват възпрепятстващи обстоятелства. В четвърти курс и магистърските програми също има затрудняващи процедурни обстоятелства, като към тях се добавя и умората, натрупана от предишни участия, както и подготовката на студентите за бъдещата им трайна професионална реализация, което довежда до осезаем спад в броя на участията в последната, четвърта година от бакалавърското следване и по време на магистратурата.

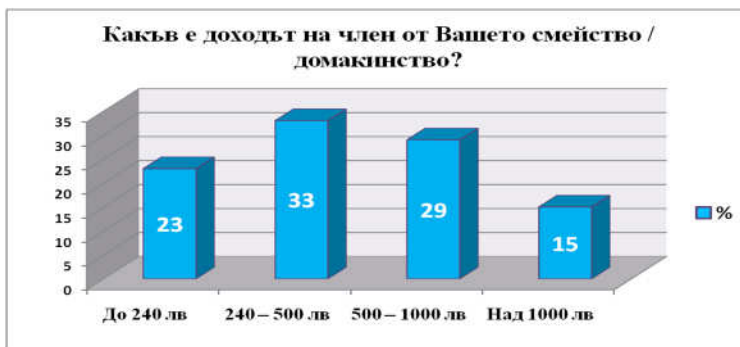
Най-голям брой студенти пътуват зад граница за лятна работа по веднъж, след което ентузиазмът им започва да се охлажда.

Източник: Караджов., В., 2013г.

Фигура 4. Избор на дестинация за провеждането на студентска бригада

Така при 100% от отговорилите, полученият сумарен процент студенти заминаващи на работа в САЩ е 76%, Великобритания – 15%, в други държави като: Германия – 4%, а в Гърция, Кипър, Канада, Дания и др. са пътували общо 5% от участниците.

Източник: Караджов., В., 2013г.

Фигура 5. Средномесечен доход на един член от семейството/домакинството на участниците в студентските бригади

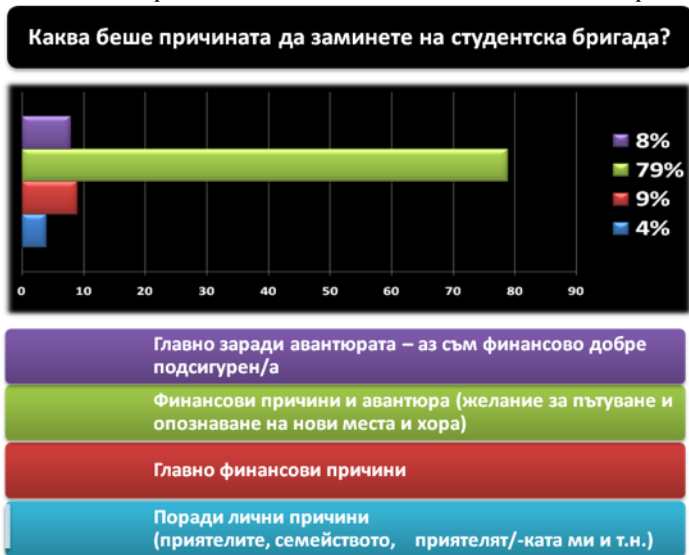
Противно на първоначалната нагласа, че на бригади отиват главно студенти, които силно се нуждаят от финансови средства, се оказва, че участниците в програмите са по-скоро финансово добре обезпечени.

Източник: Караджов., В., 2013г.

Фигура 6. Как студентите финансират участията си в студентските бригади

Като цяло студентите финансират заминаванията си на бригади главно чрез спестени лично от тях или от семействата им средства и избягват да вземат кредити както от банки, така и от близки и роднини

Източник: Караджов., В., 2013г.

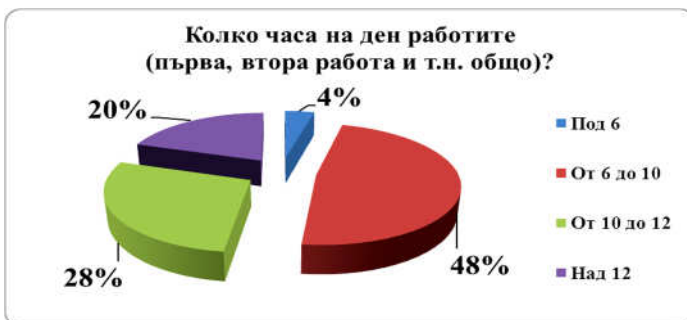
Фигура 7. Причини, мотивиращи заминаването на студентска бригада

Мотивацията за заминаване се формира под влияние на комплексна група фактори, които са както обективни, т.е. свързани с повече пари, така и субективни – като лични причини, авантюристични подбуди и др., така характерни за всички млади хора.

Източник: Караджов., В., 2013г.

Фигура 8. Как студентите финансират участията си в студентските бригади

Източник: Караджов., В., 2013г.

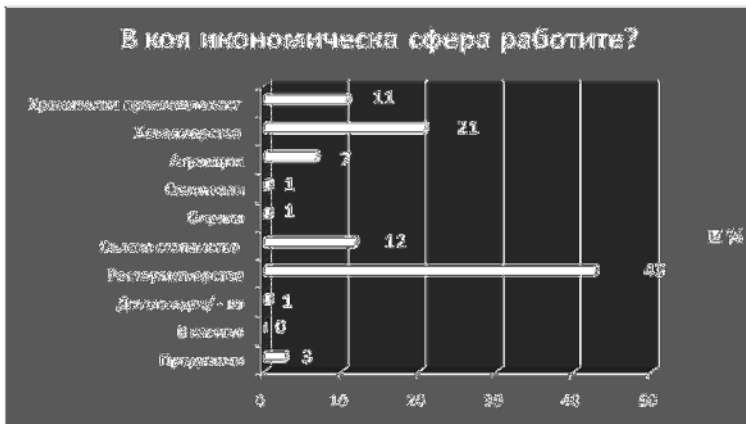
Фигура 9. Как студентите финансират участията си в студентските бригади

Източник: Караджов., В., 2013г.

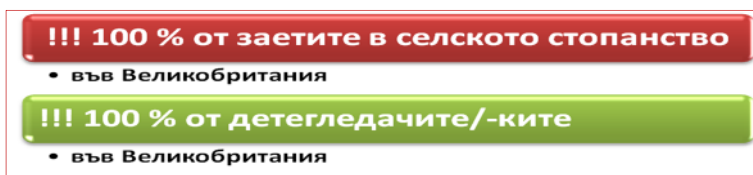
Фигура 10. Как студентите финансират участията си в студентските бригади

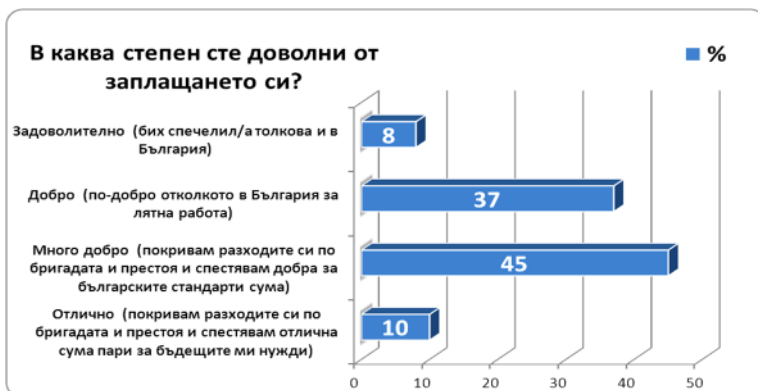
Източник: Караджов., В., 2013г.

Фигура 11. Сфери на икономическа заетост на участниците в студентски бригади

Източник: Караджов., В., 2013г.

Фигура 12. Някои зависимости между икономическата сфера на заетост и избора на дестинация за студентска бригада

Източник: Караджов., В., 2013г.

Фигура 13. Някои зависимости между икономическата сфера на заетост и избора на дестинация за студентска бригада

Източник: Караджов., В., 2013г.

Фигура 14. Спестени средства от предходната бригада и/или очаквани спестявания от настоящата

Източник: Караджов., В., 2013г.

Фигура 15. Спестени средства от предходната бригада и/или очаквани спестявания от настоящата

Източник: Караджов., В., 2013г.

Фигура 16. Нагласи сред младежите за бъдещи участия в студентски бригади

В параграф 2са представени резултатите от изследване номер 2, озаглавено: „Изследване на съвременните миграционни нагласи на студентите от висшите училища на Благоевград в условията на достъп до участия в студентски бригади”. В първият му етап изяснихме кое е най-привлекателно за младите от живота в чужбина и подредихме факторите в три групи, според степента им на привлекателност:

Фактори с най-висок
коэффициент – от 7 до 7 пункта

Фактори със среден
коэффициент – от 6 до 7 пункта

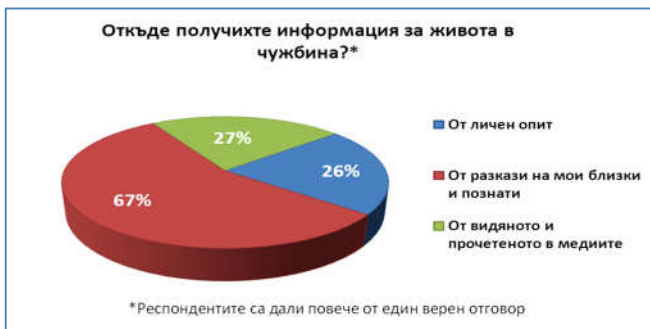
Фактори с най-нисък
коэффициент – от 5 до 6 пункта

	Коэффициент		Коэффициент		Коэффициент
Висока привлекателност на размянация	7,47	Млада миграция	6,88	Изобщо, че като да станах в чужбина и да се възкажа в не-добре условия	6,28
Висока забавление	7,40	Присъствието в трудна ситуация	6,57		
Из-вън страната	7,31	Из-вън на да чужбина	6,43		
Висока привлекателност	7,18	Из-вън на работен	6,29		
Висока привлекателност на работен	7,02	Из-вън на работен	6,14		

Източник: Караджов., В., 2013г.

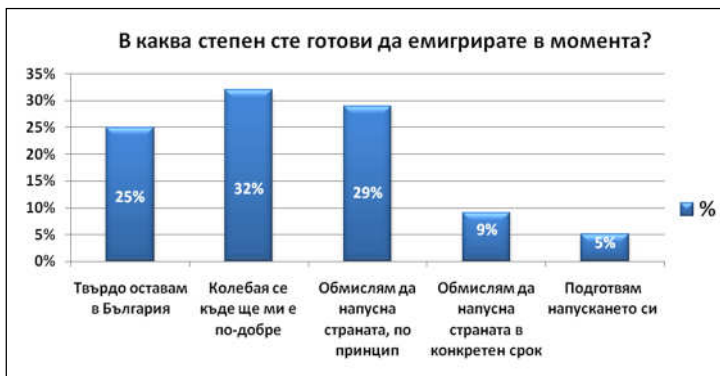
Фигура 17. Фактори, определящи привлекателността на живота в чужбина

След това проучихме как студентите придобиват впечатления и формират представите си за това какво представлява животът в чужбина. Те можеха да посочват повече от един отговор.

Източник: Караджов., В., 2013г.

Фигура 18. Източници, формиращи у младежите представите за живота в чужбина

Източник: Караджов., В., 2013г.

Фигура 19. Нагласи за трайна емиграция сред младежите в България

В края на това текущо изследване бяха установени нагласите за трайна емиграция на българските студенти, представени на Фигура 19.

В параграф 3 е представени изследване номер 3, озаглавено: „Изследване измененията в условията на живот и финансиране на пътуванията на студентите в ситуацията на глобална икономическа и финансова криза”. То има за цел да установи как се изменят навиците и условията на живот на студентите по време на икономическа криза, от какво се лишават и какво се налага да жертват.

Източник: Караджов., В., 2013г.

Фигура 20. Продукти и услуги с намалена консумация от студентите в проценти

Като цяло, студентите се опитват да спестяват от т.нар. „гъвкави разходи”. Това са разходи не от първа необходимост и не спешни,

макар и важни. При тях може да се варира с времето на покупката, с различните модели и техните цени, с нивото на оборудване и т.н. Тревожна е тенденцията за орязване на разходите за учебници и интернет. Може би е дошло времето в България да се приложат намалени ставки на ДДС за учебници и печатни произведения (без вестникарската преса).

В параграф 4 е представени изследване номер 4, озаглавено: „Изследване влиянието на студентските бригади върху потенциалната и реалната трайна емиграция на българските студенти в САЩ”.

Таблица 1. Нива на емиграция в САЩ сред студентите участващи в студентски бригади и сред останалите дялове на българското население.

Генерална съвкупност	Брой	Емигрирали в САЩ (брой)	Емигрирали в САЩ (% от общия брой)
България – население общо (средновреметраен брой за последните 25 години)	7 500 000	250 000 (според ДАБЧ)	3,4
Брой участващи в студентски бригади в САЩ към 2013 - общо	80 000	2 400 - 3 200	3 – 4 (според посолството на САЩ в София)

В хода на изследването се получиха следните данни:

- Средният процент на българите, емигрирали в САЩ за последните 25 години е точно 3,4%;
- Средният процент на българските студенти, участвали в студентски бригади и емигрирали в САЩ за периода 2001- 2012г. е между 3 и 4%.

Главният извод, до който доведе това изследване е, че:

Участието в студентски бригади не увеличава трайната емиграция сред студентите. Тя е точно толкова, колкото е и сред останалите слоеве на населението – между 3% и 4% от генералната съвкупност.

В параграф 5 е представено изследване номер 5 „Изследване влиянието на доходите на семействата върху участието на студентите в международните летни студентски бригади”. Отправна точка в него бе, че: Ако студентите успяват да спечелят от

една сезонна бригада (период средно от 3-4 месеца,) същите приходи, каквито има и средностатистическия човек в България за една година, “Work-and-travel”-програмите ще бъдат все по-атрактивни година след година. Броят на участниците в тях ще продължи да нараства. Ако приходите от една бригада се фиксират на нива около 6-месечните средни доходи на жител на България ще има стагнация в активността за участие. И ако доходите от една студентска бригада паднат под психологическата бариера от среден 6-месечен доход на жител на България ще настъпи постоянен спад в студентската активност и възможно пълно замиране на WAT-програмите.

Изчислено бе, че: **Средният доход, който българските студенти са успели да спестят от студентска бригада през 2011 година е 6 209 лева.** В същото време **средният доход на един член на българско домакинство за 2011 година е 3 937 лева.**

Извод: Студентите, участвали в WAT-програми са успели да спечелят над два пъти повече средства за едно лято, отколкото биха получили в България за цяла календарна година. Това прави студентските бригади незаменими при сегашното състояние на икономическо развитие на държавата.

В параграф 6 е представено изследване номер 6 – „Изследване източниците на финансиране на семействата на студентите от селските и планинските региони за участието им в студентските бригади”.

Основните изводи от него са, че: като цяло, фермерите от планинските и селските райони изпитват определени трудности при получаването на външно финансиране за земеделски дейности, но заедно с получената продукция, те са предимно доволни от средствата, които получават. Това задоволство, обаче е субективно - според техните възгледи за доходност, които са по-скромни, и всъщност те изпитват по-големи затруднения при подсигуриването на средства на децата си за участия в студентски бригади. Младежите от тези семейства избират предимно Великобритания, където работата е земеделска, а цената на заминаване – по-ниска.

В параграф 7 е представено изследване номер 7 – „Изследване рентабилността и икономическата изгода от студентските бригади. Измерване удовлетвореността на студентите, участващи в международни сезонни трудови миграции от заплащането на своя труд”. Основните моменти в него са Сравняване размера на приходите, получени от участниците по време на сезонната работа в

чужбина, със средствата, които биха получили за същото време на престой и същият тип дейности тук в България, и посредством това да оцени рентабилността на явлението „студентски бригади”

Когато изчислим общата доходност за периода, и извадим средствата, необходими за издръжка, ето резултатите за възможните спестявания: За период от 4 месеца в България

- Спестявания при най-голяма оскъдица - 2133,16 лева. (1233,04 USD) живеейки на прага на бедността
- Спестявания при нормална издръжка - 897,00 лева. (518,50 USD) живеейки при средна издръжка (НСИ)
- Средният доход, който българските студенти са успели да спестят от студентска бригада през 2011 година е 6 209 лева (3 588, 58 USD) **Извод: Студентските бригади са много рентабилни! Това обяснява и тяхната масовост и популярност сред младите хора.**

ГЛАВА 3. ИЗСЛЕДВАНЕ НА КАЧЕСТВЕНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ТРУДОВИ МИГРАЦИИ НА СТУДЕНТИТЕ ОТ ВИСШИТЕ УЧИЛИЩА НА БЛАГОЕВГРАД

В **параграф 1** е аргументирана необходимостта от качествени изследвания.

В **параграф 2** е представена обосновка на избрания метод на изследване – дълбочинно интервю с ключови участници. Подборът е осъществен по **методика на автора, която съчетава два от основните методи за подбор** на ключови участници за събиране на първична информация - **Типологичен подбор** (изследователите не разполагат с информация за разпределенията на основните признаци в съвкупността. Тогава единиците в нея се разпределят на подгрупи според определени признаци и в допитването се включват представители от всяка подгрупа) и **Подбор сред отзовалите се** (в изследването участват лица, които доброволно се отзоват на поканата на изследователите да участват в изследването)

В **параграф 3** са представени проведените дълбочинни интервюта с ключови участници в студентските бригади.

В **параграф 4** са формулирани **обобщаващи изводи на базата на информацията, получена чрез качествения подход в изследването.**

Някои от тях поместваме тук в съкратен вид, докато в дисертационния труд всеки извод е придружен от анализ и пояснения:

- Студентските бригади са изгодни, икономически оправдани и рентабилни;
- Привлекателни са също така заради авантюрата и пътешествията;
- Студентските бригади са привлекателни заради самостоятелността;
- Впечатленията от тях са преобладаващо положителни;
- Студентските бригади са полезни за общата култура на студентите;
- В началото участниците имат опасения и резерви, които в следствие бързо се разсейват;
- Студентите са ревниви към своите доходи;
- Сексуалните и личните взаимоотношения по време на студентските бригади имат свои особености;
- Желанието за повторно пътуване е най-голямо по време на самата бригада. До следващото лято обаче, намеренията се променят в до 50% от случаите;
- Студентските бригади създават навици на усилен труд. Работи се по 10 – 12 (дори до 14 и повече) часа на ден, с малко почивни дни и това е приемливо за повечето студенти заради високото заплащане;
- Студентските бригади са характерни за ограничен брой държави, предимно от Източна Европа, по-рядко от централна Европа. Това са: България, Молдова, Украйна, Румъния, Русия, Беларус, Турция, Албания, Македония, Полша, Унгария и др.но те са също характерни и за Филипините, Тайланд, Малайзия;
- По-скъпи, но и по-желани са студентските бригади в САЩ – около 80% – 85% от участниците. Следват – Великобритания, с около 10% – 15% от случаите, и други (Германия, Гърция, Кипър и др.);
- Повечето участници запазват националното си чувство за принадлежност, патриотизъм и самосъзнание (но има и ярки изключения);
- Екскурзиите и пътуванията в края на бригадата са съществен момент в мотивацията за заминаване;
- Възможността за закупуване на най-новите технологични устройства на цени с големи отстъпки (промоции) също оказва силно стимулиращо действие за заминаване на бригада;
- Студентските бригади са изпитание за личните връзки и взаимоотношения;
- Допринасят за допълнителната квалификация на участниците в нови и/или странични икономически дейности – готварство, мениджмънт, земеделие;

- Бригадите имат чуждоезиков образователен ефект. Участниците усъвършенстват знанията и уменията си по чужди езици;
- Студентите се научават да се справят сами с вредни влияния и опити за въздействия върху личността им – предлагане на наркотици, сексуални намерения, лесни пари (престъпления) и др;
- Субективни причини могат да откажат някого от участие в студентска бригада – страх от летене, родителски опасения, лични връзки, възпитание, предубеждения, национално самосъзнание и др.;
- Студентските бригади са без алтернатива в летния календарен график на студентите. Дилемата е да избираш между нискоквалифициран, но високоплатен труд в чужбина, и нискоквалифициран и нископлатен труд за лятна работа у дома;
- Трудов феномен – (голяма част от) студентите са склонни да работят „каквото и да е“ – независимо от заплатата с предубеждението, че в България „нищо не става“ и всяка работа в чужбина е по-добра - субективни нагласи;
- Голяма част от спечелените пари се харчат преди прибирането у дома;
- В непозната среда хората са склонни да работят по-малко престижна работа и да търпят повече унижения (чистене, камериерки и пр.);
- По време на студентска бригада (най-вече във фермите на Великобритания) студентите са склонни да живеят в много оскъдни и неудобни жилищни условия, защото доходите си заслужават;
- Не всички фирми, предлагащи работа на студентите в чужбина (WAT – програми), са коректни;
- Има спонсорски компании, които се грижат за правата на студентите - условия на труд, на настаняване, минимална работна заплата и др., но не винаги си вършат работата ефективно („INTRAX“)
- Студентите масово не умеят да планират финансите си в дългосрочна перспектива;
- Доста често студентите стават жертва на дискриминация по отношение на заплащането. Те получават много по-малко пари спрямо местните работници за една и съща дейност;
- В други случаи не е така. Тогава пък местните работници недоволстват от еднаквите заплати, опасявайки се, че студентите ще им вземат от часовете работа;
- Ако искаш да спестиш пари е задължително да си намериш втора работа (дори трета);
- В някои семейства студентските бригади се възприемат като пример за добра реализация на младежите и семейството насърчава

студента с всички средства да участва в програмите за лятна работа в чужбина;

- В други случаи семействата имат негативна представа за студентските бригади и възпират младежите от участие;
- Появяват се здравословни проблеми по време и след студентските бригади – от стрес, преумора, лоша храна и др.;
- Опасност от забъркване на студентите в криминални схеми;
- Сексуални апетити и тормоз (главно в САЩ). Местните са нахални, създават се слухове, че момичетата са лесни, местни „навлеци” се домогват, обикалят кварталите предимно населени с „джей-уанс”, правят неприлични предложения, вкл. пари и т.н.;
- Америка още не е преодолела расизма, колкото и да прокламира това. Определено съществува разделение в обществото между черни, бели и латиноамериканци;
- Студентите стават свидетели на голяма толерантност към сексуално различните гейове, лесбийки, транссексуални и др.);
- Повечето, участвали в бригада, студенти съветват останалите непременно да опитат поне веднъж.

ГЛАВА 4. SWOT АНАЛИЗ НА СТУДЕНТСКИТЕ БРИГАДИ. ПРОБЛЕМИ И РЕШЕНИЯ. ПРЕПОРЪКИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА СТРАТЕГИИ И ПОЛИТИКИ ЗА ПРОФЕСИОНАЛНОТО ИЗРАСТВАНЕ И РЕАЛИЗАЦИЯТА НА МЛАДИТЕ ХОРА – СТУДЕНТИ.

В **параграф 1** е представен изготвеният специално за целта „**SWOT анализ на студентските бригади, въз основа на резултатите, получени по време на изследването**”. Такъв анализ на явлениято до момента не е правен. Приложеният SWOT анализ е максимално подробен и разширен и включва следните компоненти:

1. Обосновка на необходимостта от SWOT анализ
2. Обобщен SWOT анализ на международните сезонни трудови миграции на българските студенти, към 2016 г.
3. Идентификация на вътрешни и външни фактори
4. Квантифициран SWOT анализ
5. SWOT профил на факторите в графичен вид
6. Стратегически SWOT анализ
7. Изводи

СИЛНИ СТРАНИ (S)	СЛАБИ СТРАНИ (W)
<ul style="list-style-type: none"> 1. Иностранни, разнородни, пълнолетни 2. Предимно висши, възраст, професионални 3. Квалифицирани, квалификация 4. Съобразяват в график за обучение 5. Невъзможност от сприво отпадат от работата си 6. Пълноценност – специализирано обучение на висшистите квалифицирани специалисти 7. Чужденско образование не е вариант 8. Ръководители, инженери, специалисти, обща култура 9. Различна специализация по отношение възможности или възможности на работата 	<ul style="list-style-type: none"> 1. Предимно квалифицирани работни сили 2. Предимно млади специалисти 3. Предимно млади квалифицирани работни сили 4. Предимно на висшистите се предоставяват на стажове и професионално обучение по време на обучението 5. Иностранни в специализирано обучение от излизането на специализираното обучение и професионална квалификация
ВЪЗМОЖНОСТИ (O)	ЗАПЛАХИ (T)
<ul style="list-style-type: none"> 1. Създаване на по-самостоятелни и отговорни хора, и бъдещи кадри 2. Предоставяне на повече финансови възможности за студентите по време на (и след) следването 3. Откриване и издояване на идеи за бизнес и нови пазарни ниши 4. Създаване на положителен имидж на България чрез студентите в ролята им на своеобразни посланици 5. Осъществяване на връзки с български емигранти в чужбина и български емигрантски общности 	<ul style="list-style-type: none"> 1. Потенциална опасност от трайна емиграция на младите (въпреки, че не се доказва в изследването) 2. Опасност от погадане под въздействието на новите заплахи, които все още ги няма в България (не мога да формулирам такива) 3. Невъзможност на вложениите средства по замисляването

Източник: Караджов., В., 2016 г.

Фигура 21. Обобщен SWOT АНАЛИЗ на международните сезонни трудови миграции (т.нар. студентски бригади) на българските студенти

Източник: Караджов., В., 2016 г.

Фигура 22. SWOT анализ на международните сезонни трудови миграции на студентите от България в графичен вид

В параграф 2 са анализирани проблеми, породени от изследваното явление и са предложени решения.

Източник: Караджов., В., 2016 г.

Фигура 23. Практически предложения за реформи в търсене на алтернативи на студентските бригади

Източник: Караджов., В., 2016 г.

Фигура 24. Препоръки за реформи на национално и глобално ниво в търсене на алтернативи на студентските бригади

В дисертационният труд подробно са представени формулираните препоръки за изграждане на стратегии и политики за професионалното израстване и реализацията на младите хора – студенти, в контекста на участията им в международни трудови миграции. Обърнато е внимание на всички институции, за които се преценява, че могат да въздействат върху процесите, като са отправени конкретни предложения и препоръки.

IV. НАСОКИ ЗА БЪДЕЩА ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА РАБОТА

Това изследване изигра важна роля за първично опознаване на явлението „международни студентски трудови миграции” или „студентски бригади” комплексно – в количествен и качествен аспект. За в бъдеще ще бъде полезно да се проведат нови проучвания, които да съберат данни за мониторингови наблюдения с цел проследяване на настъпилите изменения в закономерностите. Така ще се определят ясно тенденциите, въз основа на които може да се осъществи определено прогнозиране за бъдещето. Освен това могат да се търсят нови изводи и взаимовръзки на базата на събраната значителна по обем информация в настоящето изследване.

V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ И ИЗВОДИ

- Сезонните трудови студентски пътувания са икономически рентабилни и истински допринасят за благосъстоянието на студентите и техните семейства;
- Заработените суми в края на сезона са далеч по-големи от тези, които младежите биха спечелили за сезонна работа в България;
- Тези инициативи повишават покупателната способност на свързаните пряко и косвено с тях, а така стимулират и националната икономика като цяло. Внесените капитали представляват чиста ликвидност, т.е. парични ресурси. Осъществява се т.нар. „невидим износ” – изнасят се трудови ресурси, а се внасят парични капитали. Това е особено значимо в условията на глобална финансова и икономическа криза, и несигурността, породена от нея;
- В студентски бригади участват студенти от всички университети на град Благоевград, а вероятни и от всички останали висши училища на България;
- Пряко засегнати от въздействието на студентските бригади са около 375 000 български граждани за период от 16 години, в т.ч. около 125 000 студенти, участвали в бригади и останалите – членове на техните семейства и домакинства, които са участвали във

финансирането на програмите по заминаването, преживявали са стрес и притеснения и т.н.;

- Косвено засегнати от проявленията на изследваното явление са вероятно над половината от населението на България, а и милиони граждани от страните в Централна и Източна Европа, където явлението също е широко застъпено като практика;

- Повечето студенти участват в едно пътуване за бригада – около половината, около една четвърт – в две, и останалата една четвърт – в три или повече пътувания;

- Най-активни са студентите-бакалаври от втори и трети курс на обучение, следвани от първи и последен курс, и обучаващите се в магистърски програми;

- Най-предпочитана от студентите за провеждането на лятна бригада е САЩ – в около 80% от случаите, следвана от Великобритания – в около 15% (но там са характерни и бригади през останалите сезони от годината), и останалите държави като: Германия, Канада, Гърция, Кипър и др. – са предпочитани общо в около 5% от случаите;

- Средните доходи на един заминаващ на бригада студент не са нито твърде ниски, нито твърде високи. Те варират в порядъка на една до две минимални работни заплати на човек от семейство/домакинство на участник в бригада;

- Най-бедните студенти нямат възможност да заминат на WAT-програма и се затрудняват да вземат кредит, така че или избират земеделските бригади във Великобритания, или изобщо нямат възможност да участват;

- От най-заможните семейства също фигурират незначителен брой участници. Това е така поради липса на мотивация за пътуване, липса на необходимост от допълнителни средства и др. Все пак има участници от тези семейства, като при тях водеща е или амбицията на семейството да изгради детето си като успешен, самоиздържащ се човек, или желанието за авантюра и посещение на нови места;

- Студентите и техните семейства разчитат главно на собствени средства за финансиране програмите за заминаване на бригада. В много малък процент от случаите се използва частичен или пълен заем. Тегленето на кредит с придружаващото го оскъпяване прави студентската бригада не особено рентабилна. Освен това кредитите в България не са особено изгодни като условия;

- Сред водещите причини, мотивиращи студентите да заминат на бригада са: високата доходност от заплащането на труда и стремежът към приключения и посещение на нови места, на различни

държави и континенти. Обединени, тези две причини мотивират за участие близо 80% от участниците;

- Заплащането (за 41%) и атрактивността на мястото, избрано за провеждането на бригада (за 46%) са главните фактори, които определят къде студентите избират да проведат участието си;

- По време на бригада студентите работят по 10-12 и повече часа на ден, в почти всички случаи на повече от едно работно място;

- Без участие на втора или дори трета работа е практически невъзможно да се спестят средства от студентска бригада;

- Допълнителното натоварване на студентите не им пречи и те не се оплакват. Напротив – радват се, когато имат повече часове на ден;

- Възнаграждението се изчислява на час, а заплатата се изплаща почти винаги на седмица;

- Продължителността на студентската бригада е основно 4 месеца (за 60% от участниците), следвана от 3 месеца (за 31%), 5 месеца (за 5%), 6 и повече месеца (за 4% от участниците);

- Основните сфери на заетост са свързани с туристическите услуги, атракциите, селското стопанство, хотелиерство и ресторантьорство, спасители на плажа, и други сезонно функциониращи дейности, по-рядко: шофьори, охрана и др.;

- Студентите работят най-вече труд, изискващ ниска квалификация;

- Практически всички български студенти, заети в селското стопанство или като детегледачи/-ки работят във Великобритания;

- Студентите са много доволни от заплащането си и спестените суми от участията си в студентски бригади. Година след година обаче, рентабилността намалява, а програмите за заминаване се оскъпяват;

- В последните години има студенти, които не могат да покриват разходите си по заминаването с парите, получени по време на бригада;

- Преди няколко години студентите успяваха да спестят около 3 000 USD (в 39% от случаите) и между 3 и 5 000 USD (28%), но сега много от тях декларират, че се връщат с по 1 000 – 2 000 USD (с големи изключения според мястото на бригадата и професията);

- Има студенти, които се записват за обучение само поради възможността да заминат на бригади, макар процентът им да е малък (около 9%). При останалата част от младите обаче има сериозен процент, за които това също е фактор в по-малка или по-голяма степен;

- По време или в края на бригада студентите имат силно желание да се връщат още много пъти за нови участия. В последствие малка част от тях наистина го правят;
- Младежите намират за привлекателни някои аспекти от живота в чужбина, които тук в продължение вече на десетилетия са станали емблематични като слабости. Такива са: спазването на законите, спокойствие, липса на корупция, възможности за нормално отглеждане на семейство, по-високо заплащане на труда, по-добри здравни услуги, по-добро образование, повече възможности за реализация, пенсионна политика и др.;
- Младежите получават основните си впечатления за живота в чужбина най-вече от разказите на близки и познати (67%), следвано от медиите (27%) и от личен опит (26%);
- Близко 75% от младите обмислят в някаква степен или се подготвят да емигрират в чужбина, в т.ч.: колебаят се къде ще им бъде по-добре (32%), принципно обмислят да напуснат България (29%), обмислят да напуснат в конкретен срок (9%) и подготвят пътуването си (5%). Само 25% твърдо желаят да останат в България;
- В условията на икономическа криза студентите пестят разходи за много неща, които определят качеството на живота. На младите се налага да правят икономии и по-отговорно да разпределят средствата от бюджета си. За част от тях необходимите рестрикции оказват влияние върху начина им на общуване с хората и на самочувствието им;
- Студентските бригади НЕ увеличават нивата на емиграция сред българските студенти и те са абсолютно същите, каквито са и сред останалите дялове на обществото – между 3% и 4% от генералната съвкупност;
- За периодът на една студентска бригада, който е средно 4 месеца. могат да се спестят значително повече средства при участие в програма в чужбина, отколкото за същият тип дейности тук в България, както при средни, така и при минимални разходи за издръжка;
- Семействата на студентите от селските и планинските райони на Югозападна България имат значително повече трудности при осигуряване средствата за финансиране на програмите по заминаването на своите деца.

В заключителната част на настоящия дисертационен труд трябва да представим равносметката от постигнатото по време на продължилата

над 5 години и обхванала приблизително 500 студенти и/или техните семейства работа по темата на изследване.

Основната цел на настоящия научен труд - „Изследване особеностите на международните студентски трудови миграции сред студентите от висшите училища на Благоевград” **бе постигната.**

Настоящото изследване изпълни поставените си задачи. Бяха разкрити многобройни аспекти от особеностите на явлението „международни студентски трудови миграции” наречено още „студентски бригади”. Привнесена е обширна по мащаб нова информация, която да послужи и на други изследователи при бъдещи изследвания (както като информация в суров вид, така и под формата на анализи, коментари, изводи и заключения).

Всичко това представлява оригинален авторски принос към науката.

По отношение на основния научен въпрос, в отговор на който бяха формирани научните хипотези в началото на изследването:

„Положително или отрицателно е влиянието на международните трудови миграции на студентите върху участниците и изпращащите държави, какво е тяхното бъдеще и алтернативи?” - **Заключението на автора е, че:**

„Влиянието на международните трудови миграции на студентите върху участниците и изпращащите държави, е по-скоро положително.

Тяхното бъдеще към момента е: да продължат да съществуват в същия мащаб в следващите 5 години, да достигнат своя апогей след 10, и да започне спад в студентските участия след 2026 година, който постепенно за период от нови 5 до 10 години да доведе до изчезване на явлението „студентски бригади”.

Като **алтернативи** ще се появят нови, по-ползотворни за дългосрочното професионално развитие на студентите дейности в родните им държави.

В хода на изследването се потвърдиха следните първоначални хипотези:

➤ Международните студентски трудови миграции са възникнали в отговор на влошаващите се условия за реализация на младите хора на пазара на труда в собствените им държави в Централна и Източна Европа.

➤ Тяхната очевидна привлекателност е обусловена от два мощни положителни фактора – висока доходност в кратки срокове и възможността за преживяване на интересни събития и приключения далеч от дома.

➤ Те оказват по-скоро положително, отколкото отрицателно въздействие върху студентите-участници и изпращащите държави.

➤ Студентските бригади ще бъдат привлекателни дотогава, докато тяхната средна доходност надхвърля средните доходи на жител на държавата за една година. Ако доходността спадне под това ниво ще има спад и отлив от участия.

➤ В краткосрочен план студентските бригади към момента са незаменими по своята полезност, но в дългосрочна перспектива има дейности, които биха били по-полezni за студентите и за държавата като цяло.

➤ Студентските бригади ще са силно актуални още минимум 5 години, след 10 години ще настъпи застой, и след 2026-та година ще последва спад и заменяне с алтернативни, по-ползотворни дейности.

В хода на изследването не се потвърди следната първоначална хипотеза:

➤ Вероятно участията в студентски бригади водят до по-голяма трайна емиграция сред студентите. Това бе категорично отхвърлено от данните, получени в хода на изследването (Виж Глава 2, Част 4).

Научните и научноприложни приноси на настоящия дисертационен труд могат да бъдат формулирани в обобщен вид по следния начин:

Основните научни приноси на настоящата дисертация са:

1. За първи път комплексно се изучава едно ново явление в съвременния живот, възникнало след 2000-та година и повлияло пряко върху над 357 750 души в страната, а косвено - върху над половината население на България. Такъв тип изследване до момента не е провеждано у нас. Липсват данни и за международни изследвания на това явление.

2. Въвежда се авторска дефиниция на понятието: „студентски бригади” или „международни студентски трудови миграции”.

3. На базата на собствени изследвания се откриват водещи количествени характеристики за студентските бригади (предпочитани държави, дестинации, цена, брой участия, причини за участие, източници на финансиране, средни доходи, спестени средства, сфери

на заетост, видове длъжности, продължителност на работния ден, продължителност на престоя, рентабилност спрямо родните условия и др) и извеждат качествени (неизмерими количествено) фактори, влияещи върху участниците (трудности и опасения на участниците, предразсъдъци, мотивации, страхове, здравословно състояние, стрес, умора, удовлетвореност, желание за бъдещи участия, ентузиазъм, миграционни нагласи и др).

4. Изготвен е първият SWOT анализ за студентските бригади, включващ обобщена, квантифицирана, графична и стратегическа част като е извършен и анализ на логическата рамка, и са разработени: „дърво на проблемите”, „дърво на целите” и „дърво на стратегиите”, основа за изграждане на стратегията за младежката заетост.

Основните научно-приложни приноси на настоящата дисертация са:

1. Изготвени са предложения за промени в закона за кредитирането на студенти и докторанти, с цел неговата оптимизация и превръщането му в действително функциониращ (за разлика от сега) инструмент за осигуряване на равен достъп до висше образование на младите хора в Република България.

2. Изведени са практически предложения за партньорства между висшите училища и бизнеса с цел осигуряване на практически стажове по специалността за младите висшисти, които постепенно да се превърнат в алтернатива на студентските бригади в търсене на дългосрочната полза за студентите в бъдещето.

3. На базата на изготвения за първи път SWOT анализ на изучаваното явление фирмите, предлагащи участия на студентите в международни трудови пътувания („Work-and-travel”- програми) ще могат да оптимизират практиките си, като избегнат потенциалните рискове и заплахи от фалист на дейността си.

VI. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Караджов., В. (2013), „**Influence of The Global Economic Crisis upon the Bulgarian students foreign work trips**“, Сборник на Третия международен географски симпозиум „Геомед“, гр. Кемер, Анталия, Турция, Стр. 123 – 128, Proceedings of „The 3-rd International Geography Symposium GeoMed, June 10 – 13, 2013 KEMER / Antalya / TURKEY P.p. 123-128, ISBN: 978-605-62253-8-3

2. Караджов., В. (2013), „**How often and to which destinations are Bulgarian students travelling in international work journeys?**“, Сборник на Третия международен географски симпозиум „Геомед“, гр. Кемер, Анталия, Турция, Стр. 641 – 644, Proceedings of „The 3-rd International Geography Symposium GeoMed, June 10 – 13, 2013 KEMER / Antalya / TURKEY, P.p. 641-644/ , ISBN: 978-605-62253-8-3

3. Караджов., В. (2013), „**Mobility Shortages During Financial Crisis**“, Сборник на Петата международна научна конференция на Природо-математическия факултет към ЮЗУ „Неофит Рилски“, 12 – 16.06.2013, Благоевград, България, Proceedings of “The Fifth International Conference of FMNS” (FMNS-2013) 12 – 16.06.2013, Blagoevgrad, BULGARIA, ISSN: 1314-0272

4. Караджов., В. (2013), „**Employment and Income Satisfaction of Abroad Working Students**“, Сборник на Петата международна научна конференция на Природо-математическия факултет към ЮЗУ „Неофит Рилски“, 12 – 16.06.2013, Благоевград, България, Proceedings of “The Fifth International Conference of FMNS” (FMNS-2013) 12 – 16.06.2013, Blagoevgrad, BULGARIA, ISSN: 1314-0272

5. Караджов., В. (2013), „**Спестявай и учи! Студентският живот по време на криза**“(„Save and study! Students’ life during financial crisis“), Научен семинар посветен на творчеството на чл.кор. Йордан Захариев, 07.06.2013, гр. Кюстендил, БЪЛГАРИЯ

6. Караджов., В. (2014), „**Utilization rates of European funding by farmers**“, Сборник на международната научна конференция “Contemporary development of European rural areas“, гр. Задар, Република Хърватска, 04 – 06 Септември, 2014, Proceedings of the International scientific conference “Contemporary development of European rural areas“, 4-6 September 2014, Zadar, Croatia, ISBN: 978-953-331-065-7

7. Караджов., В. (2015), „**Students’ summer work programs as a way to permanent emigration in the USA**“, Сборник на Шестата международна научна конференция на Природо-математическия факултет към ЮЗУ “Неофит Рилски“, 10 – 14.06.2015, Благоевград, България, Proceedings of “The Sixth International Conference of Faculty of Mathematics & Natural Sciences, South-West University”, (FMNS-2015) 10 – 14.06.2015, Blagoevgrad, BULGARIA, ISSN: 1314-0272

8. Караджов., В. (2015), „**Influence of household incomes on the students’ summer work programs participation**” – Сборник на Шестата международна научна конференция на Природо-математическия факултет към ЮЗУ “Неофит Рилски“, 10 – 14.06.2015, Благоевград, България, Proceedings of “The Sixth International

Conference of Faculty of Mathematics & Natural Sciences, South-West University”, (FMNS-2015) 10 – 14.06.2015, Blagoevgrad, BULGARIA, ISSN: 1314-0272

9. Караджов., В. (2015), „Миграционни нагласи сред българските студенти през 2015г. Насоки и начини на формиране“ – Сборник на Четвъртата международна научна конференция „Географски науки и образование“, Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, 30-31 октомври 2015 г., гр. Шумен, България

10. Караджов., В. (2015), „Access to finance for smallholder farmers in South-Western Bulgaria and quality of administrative services“ – Списание „Икономика и управление“ стр. 87-96, бр. 2/ 2015, Изд. на Стопански факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – гр. Благоевград, ISSN: 2367-7600

11. Караджов., В., Шишманова., М., (2014), “Trends for sustainable development of rural areas in Bulgaria” – Сборник на международната научна конференция “Contemporary development of European rural areas“, гр. Задар, Република Хърватска, 04 – 06 Септември, 2014, Proceedings of the International scientific conference “Contemporary development of European rural areas“, 4-6 September 2014, Zadar, Croatia, ISBN: 978-953-331-065-7

12. Шишманова., М., В. Караджов., (2015), „Щрихи за емиграцията в България в периода на пазарно стопанство“ – Сборник на Четвъртата международна научна конференция „Географски науки и образование“, Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, 30-31 октомври 2015 г., гр. Шумен, България

Abstract: THE INTERNATIONAL LABOUR MIGRATIONS OF THE STUDENTS FROM BLAGOEVGRAD'S UNIVERSITIES

This study examines thoroughly the phenomenon: "International labour migrations" of the students from Blagoevgrad's universities. It comprises 5 years of work with approximately 500 students. Large database of qualitative and quantitative information was collected, processed, analyzed and presented schematically and in-text. Additional information on the author's publications on the topic in English can be found here:

https://www.researchgate.net/profile/Vladimir_Karadzhev/publications

**Abstract: DIE INTERNATIONALE ARBEITSMIGRATIONEN DER
STUDENTEN AUS BLAGOEVGRAD UNIVERSITÄTEN**

Diese Studie untersucht gründlich das Phänomen: "Internationale Arbeitsmigrationen " der Studenten aus Blagoevgrads 'Universitäten. Es besteht aus 5 Jahren Arbeit mit rund 500 Studenten. Große Datenbank von qualitativen und quantitativen Daten wurde gesammelt, verarbeitet, analysiert und schematisch und in-Text dargestellt. Weiterführende Informationen zu Publikationen des Autors zum Thema in englischer Sprache finden Sie hier:

https://www.researchgate.net/profile/Vladimir_Karadzhev/publications

БЛАГОДАРНОСТИ

Специални благодарности за оказаните помощ, съдействие и подкрепа искам да изразя към следните хора: На първо място – научният ми ръководител проф. д-р Мария Шишманова, за полезните съвети и напътствия, на проф. д-н Валентина Миленкова за оценката на социологическите аспекти на работата, на проф. д-н Елка Янакиева за конструктивните препоръки; на Биляна Димитрова, Росен Янев, Стефан Петров, Александра Карлос – за тяхната помощ; на научния ми консултант доц. д-р Елена Карацранова, на участниците в дълбочинните интервюта – Емине Мейзинева, Елена Иванова, Елвин Чаушов, Мария Стоянова, Владислав Бояджиев, Ани Стоянова, и Биляна Д. , и последно, но не по значение – на всички мои колеги от катедра ГЕООС към ЮЗУ „Неофит Рилски” – за ценните препоръки.